

OKVIRNI KURIKULUM IZVANNASTAVNE AKTIVNOSTI ZAJEDNICA AKTIVNIH GRAĐANA – ZAG ZA OSNOVNE I SREDNJE ŠKOLE U GRADU ZAGREBU

Izrazi korišteni u ovom dokumentu, bili iskazani u muškom ili ženskom rodu, jednako se odnose na sve osobe.

ZAŠTO GRAĐANSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE?

Škole su, uz obitelj, vršnjake, masovne medije i organizacije civilnog društva, važan faktor socijalizacije mladih pri čemu su one jedinstvena mjesta strukturiranog okupljanja mladih koja mogu omogućiti razvoj građanske kompetencije svim polaznicima bez obzira na njihovo društveno podrijetlo. Ne čudi stoga da je građanski odgoj i obrazovanje integriran u brojne europske obrazovne sustave. Tako Eurydice izvještaj (2017)¹ o provedbi građanskog odgoja pokazuje kako se on u većini europskih zemalja provodi spojem nekoliko pristupa: kao međupredmetna tema, u okviru određenih obvezatnih predmeta te kao zasebni predmet. U nekim zemljama zastupljena su i sva tri pristupa. U zagrebačkom kontekstu uvođenje građanskog odgoja i obrazovanja kao izvannastavne aktivnosti uzima u obzir

¹ European Commission/EACEA/Eurydice, 2017. Citizenship Education at School in Europe – 2017.

Eurydice Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

² Ilišin, V. 2017. Mladi i politika: trendovi (dis)kontinuiteta, u: V. Ilišin, V. Spajić-Vrkaš (ur). Generacija osujećenih: mladi u Hrvatskoj na početku 21. stoljeća. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.

³ Bagić, D. 2011. Odgaja li škola dobre građane? Studija o političkoj socijalizaciji hrvatskih srednjoškolaca. Zagreb: Gong.; Bagić, D., Šalaj, B. 2016. Kako mladi stječu

postojanje međupredmetne teme Građanski odgoj i obrazovanje za osnovne i srednje škole, ali i prepoznaje potrebu za dodatnim sadržajima i aktivnostima u ovom području.

Brojni istraživački nalazi o učenicama i mladima kao i primjeri pristupa građanskom odgoju i obrazovanju u drugim europskim državama idu u prilog uvođenju građanskog odgoja i obrazovanja u zagrebačke škole. Primjerice, nalazi različitih istraživanja provedenih među učenicima i mladima ukazuju na niske razine građanske kompetencije. Tako je samo trećina mladih (15 – 30 godina) spremna na organiziranje građanske akcije ili pokretanje građanske inicijative, a manje od četvrtine spremno je osobno kontaktirati s političarima (Ilišin, 2017)². Također, među mladima prevladava stav da su osobne ili obiteljske veze i poznanstva ključni za uspjeh u hrvatskom društvu, a tek nakon toga slijede stečena znanja i sposobnosti. Isto tako, više od polovice mladih kao važne faktore uspjeha vidi korupciju, političku podobnost te poslušnost i pokornost pretpostavljenima. Osim toga, u istraživanjima provedenima od 2010. do 2021. vidljiv je znatan deficit političkih znanja i informiranosti učenika i učenica završnih razreda srednjih škola (Bagić, 2011; Bagić i Šalaj, 2016; Baketa, Bovan i Matić Bojić, 2021)³. Uočena je i zastupljenost pojedinih sociopolitičkih stavova koji odstupaju od demokratske političke kulture poput sklonosti autoritarnosti, homofobije te izrazitog nepovjerenja u

političko znanje? Analiza čimbenika političke pismenosti hrvatskih maturanata, u: M. Kovačić, M. Horvat (ur.) Od podanika do građana: razvoj građanske kompetencije mladih. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Gong; Baketa, N., Bovan, K., Matić Bojić, J. 2021. Istraživanje političke pismenosti učenika završnih razreda srednjih škola u Republici Hrvatskoj: istraživački izvještaj za 2021. godinu. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.

političke institucije. Međutim, primjetna je i pozitivna tendencija demokratizacije tih stavova 2021. u odnosu na stavove generacije iz 2015. (Bovan i Širinić, 2016; Baketa, Bovan i Matić Bojić, 2021)⁴. Istraživački uvidi iz 2014. pokazuju da sami učenici prepoznaju važnost građanskog odgoja i obrazovanja: većina anketiranih učenica i učenika osnovnih škola (4., 7. i 8. razred) te srednjih škola (1. i 2. razred) imala je pozitivan stav prema građanskom odgoju i obrazovanju te je smatrala da je potreban svim učenicima i učenicama (Spajić Vrkaš i Čehulić, 2016)⁵.

Osim uvida s nacionalne razine, postoje i uvidi povezani s mladima u Zagrebu. Tako je moguće izdvojiti istraživanja o mladima koje je Savjet mladih Grada Zagreba naručio 2019. U izvješću o istraživanju (Savjet mladih Grada Zagreba, 2019)⁶ zaključuje se kako gotovo polovica anketiranih mladih ne zna za postojanje Savjeta mladih, dok većina ne zna koja je uloga Gradske skupštine, vijeća gradskih četvrti ili pak vijeća mjesnih odbora. Isto tako, većina njih kao probleme u svojim zajednicama izdvaja važnost „veza“, a ne sposobnosti i stručnosti, nisku političku participaciju mladih, kao i problem stanovanja. Osim toga, prepoznaju i neke druge specifične probleme. Primjerice, većina njih smatra kako u Gradu Zagrebu postoji potreba za jačim mjerama zaštite okoliša te kako bi povećanje mreže javnih bicikala bilo korisno. Naposljetku, od ponuđenih aktivnosti djelovanja s ciljem rješavanja problema mladih u Gradu Zagrebu prednjači iskustvo glasanja na izborima, dok su drugi vidovi sudjelovanja poput uključivanja u

rad volonterskih inicijativa ili pak sudjelovanje u prosvjedima slabo zastupljeni.

Rezultati pokazuju da mladi uočavaju probleme u svojoj zajednici i imaju stavove o njihovom rješavanju, ali da nisu dovoljno upoznati s procesima donošenja odluka u njihovim zajednicama te da nemaju puno iskustva raznolikog djelovanja u svojim zajednicama s ciljem njihova unapređivanja. Takvi nalazi upućuju na potrebu rada s mladima na sadržajima iz građanskog odgoja i obrazovanja. Osim samog angažmana učenika na rješavanju problema u zajednici, aktivnosti građanskog odgoja i obrazovanja doprinose i izgradnji tolerantnijih i demokratičnijih sociopolitičkih stavova među ovom populacijom.

Skupština Grada Zagreba u lipnju 2020. donijela je zaključak o uvođenju izvannastavne aktivnosti Građanski odgoj i obrazovanje u sve zainteresirane osnovne i srednje škole kojima je osnivač Grad Zagreb, a na inicijativu Savjeta mladih Grada Zagreba. Ovaj kurikulum doprinos je tom procesu.

⁴ Bovan, K., Širinić, D. 2016. (Ne)demokratski stavovi maturanata u Hrvatskoj - prisutnost i odrednice, u: M. Kovačić, M. Horvat (ur.) Od podanika do građana: razvoj građanske kompetencije mladih. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Gong.

⁵ Spajić-Vrkaš, V., Čehulić, M. 2016. Istraživanja građanskog odgoja i obrazovanja: višerazinski pregled, u: M. Kovačić, M. Horvat (ur.) Od podanika do građana: razvoj

građanske kompetencije mladih. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Gong.

⁶ Savjet mladih Grada Zagreba 2019. Izvješće o provedenom ispitivanju mišljenja i potreba mladih Grada Zagreba. Dostupno na: <https://www.zagreb.hr/savjet-mladih-grada-zagreba/137822>

A. OPIS I OBRAZLOŽENJE PROGRAMA

Zajednica aktivnih građana – ZAG program je građanskog odgoja i obrazovanja razvijen za osnovne i srednje škole Grada Zagreba čija je svrha pripremiti i osnažiti učenice za aktivno i odgovorno djelovanje u demokratskoj zajednici. Takvo djelovanje shvaćeno je kao doprinos njihovu samoostvarenju, ali i ostvarenju pravednih, održivih i brižnih zajednica. Iako su pravednost, održivost i brižnost slojeviti pojmovi, u takvim zajednicama primjerice postoje jednake životne šanse, u njima se priznaje jednaka vrijednost različitih identiteta, u njima svi mogu sudjelovati u donošenju odluka koje se tiču njihovih života, u njima se njeguje naš pojedinačni i zajednički potencijal da stvorimo društvene, političke, kulturne, materijalne i emocionalne uvjete koji omogućuju najveću dobrobit svih ljudi, ali i drugih živih bića kao i cjelokupnog planeta Zemlje.

U fokusu je programa ZAG osnaživanje učenica i učenika za različite oblike aktivnog i transformativnog djelovanja. Jedan je od tih oblika djelovanja osobno odgovorno djelovanje u zajednici. Osobno je odgovoran građanin onaj koji, primjerice, poštuje zakone, plaća poreze, reciklira ili pak pomaže potrebitima tako da, naprimjer, donira hranu i odjeću. Drugi oblik djelovanja je onaj angažiranog građanina koji aktivno sudjeluje u društvenim i političkim procesima u zajednici pokretanjem ili uključivanjem u šire inicijative koje pridonose dobrobiti zajednice (npr. organizira donaciju hrane i odjeće za siromašne članove zajednice, sudjeluje u inicijativama u zajednici koje se bave čišćenjem okoliša ili pak umrežavanjem ljudi s ciljem produktivnog rješavanja sukoba). Ovo djelovanje podrazumijeva poznavanje i kritičko razumijevanje procesa u zajednici, funkcioniranje

različitih razina vlasti te načina odlučivanja i mogućnosti sudjelovanja u odlučivanju, jednako kao i razvijene vještine

komunikacije i suradnje. Na kraju, građanin usmjeren na transformaciju zajednice kritički evaluira društvene, političke i ekonomske strukture kroz prizmu pravednosti, održivosti i brižnosti te zagovara strategije koje za cilj imaju uklanjanje uzroka problema poput siromaštva ili pak klimatskih promjena. U tom je procesu posebno važno poznavanje rada društvenih pokreta za promjene.

Da bi mladi mogli aktivno i odgovorno djelovati u demokratskoj zajednici, potrebno im je pomoći razviti građansku kompetenciju koja uključuje određena znanja i kritičko razumijevanje, vještine, stavove i vrijednosti. U razumijevanju tih dimenzija građanske kompetencije ZAG polazi od modela kompetencija za kulturu demokracije koji je razvilo Vijeće Europe⁷.

Prva dimenzija građanske kompetencije u programu ZAG uključuje znanje i razumijevanje zajednica čiji su učenice dio. Znanje kao poznavanje temeljnih ideja i koncepata i njihovih odnosa te razumijevanje kao sposobnost njihova vrednovanja i primjene temeljna su pretpostavka svrhovitog i odgovornog djelovanja u zajednici. Znanje i razumijevanje odnose se na raznolike teme, od toga koji sve akteri djeluju u njihovim zajednicama i s kojom svrhom, do toga zašto se otpad odvaja na određeni način. U fokusu je poznavanje i razumijevanje društvenih procesa u zajednici, načela ljudskih prava i demokracije, uloge medija u demokratskim društvima te različitih oblika građanskog djelovanja.

⁷ Vijeće Europe 2016. Kompetencije za kulturu demokracije. Živjeti zajedno kao jednaki u kulturno raznolikim demokratskim društvima, Strasbourg: Council of

Europe Publishing. Dostupno na https://www.living-democracy.com/wp-content/uploads/2019/10/CDC_EN.pdf

Druga se dimenzija odnosi na kognitivne, komunikacijske i socijalne vještine poput vještina kritičkog i analitičkog mišljenja, vještina slušanja i opažanja te vještina suradnje i rješavanja sukoba.

Naposljetku, građanska kompetencija podrazumijeva i osjetljivost za probleme u zajednici i spremnost na osobni doprinos njihovu rješavanju na temelju vrijednosti ljudskog dostojanstva i ljudskih prava, kulturne raznolikosti, tolerancije, solidarnosti, demokracije, pravednosti i jednakosti. Ona, jednako tako, uključuje i stavove poput otvorenosti prema drugosti i drugim uvjerenjima, svjetonazorima i praksama te poštovanja, odgovornosti i brige za zajednicu i zajednička dobra.

Zajednica aktivnih građana – ZAG dobrovoljna je izvannastavna aktivnost čiji izbor sadržaja ovisi o interesima i potrebama učenica. Način na koji je koncipiran okvirni kurikulum omogućava školama i učiteljicama/nastavnicama koje provode aktivnost da sadržaje i organizaciju učenja i poučavanja prilagode ne samo interesima, predznanjima i dobi učenica i učenika, već i specifičnostima škole i zajednice.

ZAG je namijenjen učenicama i učenicima od petog razreda osnovne škole do završnog razreda srednje škole. On se može provoditi u dobno homogenim skupinama, ali i u skupinama koje obuhvaćaju učenice i učenike različitih godišta.

Vrijeme predviđeno za provođenje programa jest do 70 sati tijekom jedne školske godine.

ZAG je aktivnost koja produbljuje međupredmetno provođenje građanskog odgoja i obrazovanja u osnovnim i srednjim školama i otvara prostor intenzivnijem bavljenju odabranim sadržajima, razvoju relevantnih vještina te novim i motivirajućim iskustvima učenja.

B. CILJEVI I ODGOJNO-OBRAZOVNA OČEKIVANJA

CILJ 1 Ojačati interes za zbivanja u zajednici

- 1.1 Učenica prepoznaje i istražuje pojave i probleme u zajednici uočavajući njihovu važnost, njihove uzroke te njihov utjecaj na život članova zajednice.
- 1.2 Učenica odabire u kojim aktivnostima u zajednici želi sudjelovati i na koji način.

CILJ 2 Razviti pozitivne stavove o odgovornosti svakog člana za dobrobit zajednice

- 2.1 Učenica razumije sebe kao dio zajednice i prepoznaje potrebu za suradnjom i sudjelovanjem u rješavanju problema u zajednici.
- 2.2 Učenica potiče raspravu i razmjenu mišljenja o pojavama i problemima u zajednici i načinima njihova rješavanja.
- 2.3 Učenica sudjeluje i potiče druge da sudjeluju u aktivnostima koje doprinose pozitivnim promjenama u zajednici.

CILJ 3 Osvijestiti važnost temeljnih demokratskih vrijednosti te potaknuti djelovanje u skladu s njima

- 3.1 Učenica razumije vrijednosti mira i nenasilja, ljudskih prava i sloboda, jednakosti, tolerancije i solidarnosti kao temeljnih demokratskih vrijednosti.
- 3.2 Učenica razumije kakav učinak na zajednicu ima djelovanje pojedinaca, organizacija i institucija koje je u skladu ili u proturječju s temeljnim demokratskim vrijednostima.
- 3.3 Učenica sudjeluje u osmišljavanju i provođenju aktivnosti koje su usmjerene na rješavanje problema u skladu s demokratskim vrijednostima zajednice.

CILJ 4 Razviti kritičko razumijevanje društvenih, ekonomskih i političkih procesa te oblika uključenosti u donošenje odluka u zajednici

- 4.1 Učenica istražuje i analizira društvene, ekonomske i političke procese u zajednici iz perspektive temeljnih demokratskih vrijednosti.
- 4.2 Učenica poznaje i razumije oblike i procedure demokratskog odlučivanja u zajednici i može pronaći primjeren oblik sudjelovanja u odlučivanju u konkretnoj situaciji.

CILJ 5 Razviti vještine i stavove potrebne za brižan odnos prema drugima i odgovorno djelovanje u zajednici

- 5.1 Učenica osmišljava aktivnosti koje su potaknute solidarnošću i empatijom i sudjeluje u volonterskim akcijama.
- 5.2 Učenica primjenjuje vještine aktivnog slušanja i suradnje te nenasilnog rješavanja sukoba.
- 5.3 Učenica jasno artikulira i iznosi svoje ideje i stavove, primjereno ih obrazlaže i argumentirano raspravlja uvažavajući druge sudionike rasprave.

Očekivanja koja su ovdje formulirana odnose se i na osnovnu i na srednju školu, a razlike su između osnovnoškolske i srednjoškolske razine u sljedećem:

- konkretizacija očekivanja postiže se njihovim povezivanjem sa specifičnim sadržajima i konceptima. Budući da je sposobnost razumijevanja sadržaja i konceptata ovisna o dobi i predznanju učenica, na osnovnoškolskoj će se razini uvoditi sadržaji i koncepti koji su jednostavniji i razumljivi tom uzrastu učenica, dok će se na srednjoškolskoj razini uvoditi sadržaji i koncepti koji su složeniji i zahtjevniji;
- kada je riječ o djelovanju učenica i njihovu angažmanu u zajednici, očekivanja u osnovnoj školi povezana su prvenstveno s užom zajednicom poput razreda, škole, gradske četvrti ili mjesta, dok su očekivanja u srednjoj školi prvenstveno povezana s gradskom četvrti ili mjestom, hrvatskim društvom, EU-om i globalnom zajednicom;
- od učenica srednjih škola može se očekivati osjetno viši stupanj samostalnosti u učenju te u osmišljavanju i provođenju različitih aktivnosti, no što je to slučaj kod učenica u osnovnoj školi, stoga će i napredak mlađih učenica zahtijevati drugačiju vrstu podrške koja uključuje intenzivnije vođenje i usmjeravanje.

Učiteljica/nastavnica će, uzimajući u obzir dob i predznanja svojih učenica te druge relevantne čimbenike, konkretizirati primjerena očekivanja za skupinu učenica koju poučava.

C. TEME I SADRŽAJI

U ovom su odjeljku navedeni sadržaji učenja koji su organizirani u pet ključnih tematskih cjelina. Bavljenjem tim sadržajima učenice se potiče da o sebi, o drugima i o svojim zajednicama razmišljaju kroz prizmu pravednosti, održivosti i brižnosti. Učenice se upoznaju s ljudskim pravima i slobodama kao vrijednostima u zajednici te načinima na koje mogu djelovati u svojim zajednicama – od sudjelovanja u izborima do zagovaranja promjena u lokalnim zajednicama i volontiranja. Potiče ih se na promišljanje o dostupnosti javne infrastrukture u njihovim zajednicama kao i da se upoznaju s radom različitih aktera koji djeluju u njihovim zajednicama. Jednako tako, radom na navedenim sadržajima učenice se senzibilizira na različitost u njihovim zajednicama, na probleme strukturne diskriminacije te upućuje na identificiranje primjera solidarnosti s drugima. Konačno, njihove se zajednice smješta u šire rasprave o izazovima ekološke održivosti i idejama kako joj doprinositi.

Iako svaka tematska cjelina ima svoj specifičan fokus, one su međusobno sadržajno isprepletene i povezane jedinstvenim pristupom. U temelju bavljenja sadržajima svih tematskih cjelina pristup je kojim se učenice potiče na osvještavanje svojih prava i odgovornosti u zajednici, identificiranje određenih problema u svojim zajednicama (od zlouporabe pozicije moći i nasilja do siromaštva i nedostatka zelenih površina), njihovih uzroka i posljedica te u suradnji s drugima i na temelju osobnih iskustava te znanstvenih i stručnih uvida identificiraju moguća rješenja tih problema. Sadržaji uključuju bavljenje zajednicom na različitim razinama, od užih zajednica poput razreda i škole, gradske četvrti ili grada pa do nacionalne i globalne razine te virtualnih zajednica. Jednako tako, radom na sadržajima svih tematskih cjelina učenice je moguće potaknuti na razmišljanje o poželjnim i nepoželjnim scenarijima za svoje zajednice u budućnosti.

1. Ljudska prava i slobode kao vrijednosti u zajednici

Tema Ljudska prava i slobode kao vrijednosti u zajednici obuhvaća sadržaje usmjerene na razumijevanje ljudskih prava i temeljnih sloboda te njihove važnosti za dostojanstvo svakog ljudskog bića kao i za ostvarivanje pravednih i brižnih zajednica. Usmjerena je na razmatranje prepreka ostvarivanju ljudskih prava i primjere kršenja ljudskih prava (od holokausta, genocida i ratnih zločina do aktualnih primjera drugih oblika kršenja ljudskih prava), kao i upoznavanju s nacionalnim i međunarodnim mehanizmima zaštite ljudskih prava. Učenice se u okviru ove teme upoznaju i s osobama i organizacijama koje su branitelji ljudskih prava i pružaju otpor kršenju ljudskih prava. Naglasak je, pored osobnih prava, na razvijanju osjetljivosti na prava drugih, uočavanje ukorijenjenih nejednakosti u zajednicama i ohrabriranju odgovornog djelovanja za umanjivanje tih nejednakosti i zaštitu prava svih ljudi.

- 1.1 Ljudska prava i slobode i njihova svrha. Građanska i politička prava, pravo na adekvatan životni standard, pravo na zdravlje i socijalnu zaštitu, pravo na obrazovanje, pravo na čist okoliš, radnička prava, kolektivna prava. Prava djece
- 1.2 Manjine u zajednici
- 1.3 Ranjive skupine u zajednici
- 1.4 Prepreke ostvarivanju ljudskih prava i primjeri kršenja ljudskih prava
- 1.5 Nacionalni i međunarodni mehanizmi zaštite ljudskih prava
- 1.6 Branitelji ljudskih prava.

2. Odlučivanje i važnost djelovanja u demokraciji

Sadržajima u temi Odlučivanje i važnost djelovanja u demokraciji razmatraju se temeljna načela i oblici demokracije (participativna, deliberativna, asocijativna, izravna demokracija) kao i djelovanje političkih institucija, civilnog sektora i medija u demokratskim sustavima. U njihovu fokusu su preduvjeti za jednakost participacije, kao i alati za djelovanje od institucionaliziranih, poput izbora, do izvaninstitucionalnih kao što su peticije i prosvjedi. Ovim sadržajima učenice se osnažuje za promišljeno i aktivno djelovanje u demokratskim procesima na razini razreda, škole, lokalne i nacionalne ili pak nadnacionalne zajednice. Učenice se potiče i na kritičko razmatranje uloge medija i društvenih mreža u demokratskim društvima.

- 2.1 Temeljna načela i oblici demokracije: sudjelovanje građana u vlasti, politički pluralizam, izbori, vladavina prava, zaštita prava i sloboda, zaštita manjina, ravnopravnost, jednakost pred zakonom
- 2.2 Institucije lokalne i nacionalne vlasti te međunarodne političke institucije i njihove ovlasti
- 2.3 Glas mladih: vijeća učenika, savjeti, udruge
- 2.4 Preduvjeti za jednakost participacije i djelovanje za promjenu: izbori, referendum, zagovaranje, javno okupljanje, prosvjedi, peticija, volontiranje, bojkotiranje, štrajk, članstva u organizacijama
- 2.5 Uloga organizacija civilnog društva u demokracijama
- 2.6 Mediji u demokraciji: sloboda medija, odgovornost medija prema javnosti, utjecaj medija na odlučivanje i djelovanje, neovisnost medija, lažne vijesti
- 2.7 Djelovanje na društvenim mrežama (participacija i manipulacija).

3. Javno dobro, društvene karakteristike i akteri u zajednici

Temu Javno dobro, društvene karakteristike i akteri u zajednici čine sadržaji poput dostupnost usluga i prostora u zajednici, a koje učenice prepoznaju kao važne za osobnu dobrobit i dobrobit drugih. Upoznaju se s pojmovima privatnog dobra, javnog dobra i zajedničkog dobra, promišljaju kako se ona ostvaruju te što ih sve ograničava. U fokusu je rasprava o društvenim karakteristikama njihovih zajednica kao što su to vrijednosti zajednica i razine povjerenja, siromaštvo i životni standard, a na temelju objavljenih znanstvenih i stručnih istraživanja. Učenice se, istražujući njihove uloge, upoznaju i s različitim akterima koji djeluju u njihovim zajednicama.

- 3.1 Privatna dobra, javni interes i javna dobra, zajednička dobra
- 3.2 Dostupnost javnih dobara i prepreke njihovu ostvarivanju (od proračuna do korupcije): prijevoz (biciklističke staze), obrazovanje (formalno i neformalno, školska infrastruktura), zdravstvene usluge (fizičko i mentalno zdravlje, zdrava prehrana), sportske dvorane, centri za mlade, kulturni sadržaji, javne zelene površine, šume, pitka voda, dostupan internet
- 3.3 Raspodjela ekonomskih dobara, siromaštvo i politike redistribucije za društvenu pravednost. Socijalna država i uloga poreza u njezinu ostvarenju
- 3.4 Identificiranje aktera koji djeluju u zajednici i istraživanje njihove uloge u zajednici uključujući jedinice lokalne samouprave, organizacije civilnog društva, neformalne inicijative građana, privatna poduzeća, vjerske zajednice, političke stranke, sindikati
- 3.5 Društvene karakteristike zajednica poput vrijednosti, povjerenja, razine siromaštva.

4. Zajednice različitih

Sadržajima u temi Zajednice različitih razmatraju se različite odrednice identiteta, različitost u razredu i šire te važnost ravnopravnosti u različitosti. Kritički se pristupa nepriznavanju i nepoštovanju različitih identiteta i strukturnoj diskriminaciji, s fokusom na lokalne specifičnosti. Na temelju sadržaja u ovoj temi pronalaze se aktualni primjeri solidarnosti građana u zajednici te se o njima raspravlja.

- 4.1 Društvene odrednice identiteta i njihova isprepletenost: rod, dob, etnicitet, klasna pripadnost, seksualna orijentacija, bračni ili obiteljski status, vjeroispovijest, zdravstveno stanje, politička orijentacija, lokalitet (lokalni, regionalni, nacionalni, europski, globalni)
- 4.2 Problem netrpeljivosti prema različitim identitetima: predrasude, stereotipi, individualna i strukturna diskriminacija, govor mržnje
- 4.3 Supkulture mladih. Važnost pripadnosti i iskustvo isključenosti
- 4.4 Problem vršnjačkog nasilja
- 4.5 Različiti oblici migracija
- 4.6 Vrijednost tolerancije, pluralizma i primjeri solidarnosti u zajednici.

5. Zajednice u kontekstu održivosti

Tema Zajednice u kontekstu održivosti osvještava razliku između želja i potreba te individualne želje stavlja u širi kontekst proizvodnje, distribucije i potrošnje materijalnih dobara koji se odvijaju na planetu Zemlji, a koja ima svoje granice izdržljivosti. U fokusu su ekonomski i društveni uzroci klimatskih promjena, kao i posljedice klimatskih promjena s posebnim osvrtom na klimatsku nepravdu. Učenice se, istražujući, upoznaju s različitim društvenim pokretima posvećenima održivosti, s problemom energetske siromaštva kao i s praksama za energetske, prehrambene i stambenu samoodrživost.

- 5.1 Razlika između želja i potreba i uloga reklama u stvaranju potreba. Životni stilovi i potrošačko društvo
- 5.2 Proizvodnja, distribucija i potrošnja materijalnih dobara u kontekstu planetarnih granica. Profit temeljen na fosilnim gorivima, globalni lanac nabave, otpad i njihov utjecaj na klimatske promjene i smanjenje bioraznolikosti
- 5.3 Klimatska pravednost: nejednaka odgovornost za i ranjivost na posljedice klimatskih promjena
- 5.4 Identificiranje različitih društvenih pokreta za održivost i djelovanje s ciljem doprinosa ekološkoj održivosti
- 5.5 Prakse za (samo)održivost: proizvodnja i razmjena vlastite hrane, energija iz vlastitog izvora, održiva gradnja, javne politike za održive zajednice.

D. UČENJE I POUČAVANJE

Načela učenja i poučavanja

Oblici učenja koji su primjereni ciljevima ZAG-a prvenstveno su oblici aktivnog i iskustvenog učenja, a primjerene metode poučavanja one koje usmjeravaju aktivnosti učenja prema aktivnom i iskustvenom učenju. Preferirani oblici učenja ovdje nužno uključuju i učenje u različitim školskim i izvanškolskim skupinama, ne samo zato što se bitan dio učenja zbiva interakcijom s drugima, već i zato što je važno naučiti surađivati i sudjelovati.

Osobito je važan oblik učenje koje polazi od pojava i problema u zajednici i koje slijedi put koji uključuje njihovu identifikaciju i istraživanje njihovih aspekata, istraživanje uzroka, koncipiranje rješenja, planiranja djelovanja i samodjelovanje.

Metode poučavanja trebaju biti takve da potiču radoznalost i angažiranost, istraživanje, propitivanje i kritičko razmišljanje te rješavanje problema.

Način poučavanja treba odražavati vrijednosti na kojima građanski odgoj i obrazovanje počiva i koje promiče, poput otvorenosti, tolerancije, suradnje, poštovanja i angažiranosti. Uloga će učiteljice/nastavnice ponajviše biti u tome da usmjerava i koordinira rad učenica te da ih pri tome potiče i podržava. Škola kao okružje učenja ujedno je i najneposrednije okružje za prakticiranje naučenoga.

Budući da se ZAG provodi kao izvannastavna aktivnost, važno je iskoristiti otvorenost i fleksibilnost tog organizacijskog oblika. Izvannastavna aktivnost u velikoj mjeri omogućava puno viši stupanj prilagođavanja sadržaja i aktivnosti individualnim interesima, uzrastu, načinima učenja i drugim karakteristikama učenica, nego što je to slučaj u redovnoj nastavi. Nadalje, budući da je izvan predmetne podjele znanja i učenja „po kućicama“,

izvannastavna aktivnost može biti vrlo pogodan okvir za interdisciplinarno učenje.

Aktivnosti u kojima sudjeluju učenice iz više škola i različitih mjesta osobito su vrijedne. Susreti s vršnjakinjama iz drugih škola i mjesta ne samo da učenice dodatno motiviraju, već i donose mogućnost razmjene različitih iskustava. Informacijsko-komunikacijske tehnologije koje su učenicama na raspolaganju u školi i kod kuće čine takve zajedničke aktivnosti razmjerno lako izvedivima.

Organizacija učenja i poučavanja: moduli

Učenje i poučavanje u ZAG-u organizira se u modulima. Modul je programska cjelina koju, na temelju okvirnog kurikulumu, koncipira učiteljica/nastavnica polazeći od problema koji su učenice odabrale za predmet svojega bavljenja u određenom vremenskom periodu.

Modul se oblikuje tako da se odabrani problem/poja poveže s relevantnim kurikulumskim sadržajima, specifičnim odgojno-obrazovnim očekivanjima i odgovarajućim aktivnostima učenja. U sadržajnom smislu, modul nipošto ne mora biti oblikovan tako da uključuje sadržaje koji pripadaju samo jednoj tematskoj cjelini kurikulumu. Posve suprotno, bavljenje mnogim problemima koje bi učenice mogle odabrati podrazumijevat će bavljenje sadržajima koji pripadaju različitim tematskim cjelinama. Tako će, primjerice, modul koji je oblikovan oko problema zbrinjavanja otpada u lokalnoj zajednici, uz kurikulumске sadržaje koji pripadaju tematskoj cjelini Zajednice u kontekstu održivosti, uključiti i relevantne sadržaje iz drugih tematskih cjelina (npr. *pravo na čist okoliš* iz tematske cjeline Ljudska prava i slobode kao vrijednosti u zajednici, *ovlasti lokalne vlasti* i *oblici djelovanja za promjenu* iz tematske cjeline Odlučivanje

i važnost djelovanja u demokraciji itd.). Time se postiže da učenice, neovisno o tome kojim se problemima bavile tijekom školske godine, u isto vrijeme istražuju i uče o najvažnijim kurikulumskim sadržajima koji pripadaju različitim tematskim cjelinama kurikuluma.

Iako će kurikulumski sadržaji kojima će se učenice baviti tijekom jednog modula u bitnome biti određeni odabranim problemom oko kojega je modul oblikovan, važno je da se tijekom dviju nastavnih godina učenice bave pojedinim sadržajima iz svake od navedenih pet ključnih tema.

Provođenje programa ZAG tijekom jedne školske godine u načelu je organizirano u nekoliko modula (najčešće dva ili tri), što znači da se učenice u jednoj školskoj godini bave ne samo jednim, već nekolicinom odabranih problema. Neki od tih modula mogu biti razmjerno kratkog trajanja (primjerice 10 sati), a mogu trajati i duže (primjerice 40 sati).

Modul se može izvoditi kontinuirano s po dva školska sata tjedno ili u obliku koji zahtjeva intenzivniji rad tijekom nekoliko tjedana, dok u periodima između modula nema aktivnosti.

Modul može biti koncipiran kao istraživački projekt, kao akcijski projekt ili na neki drugi način.

Metode učenja i poučavanja

Prvenstvena uloga učiteljice/nastavnice u ZAG-u stvaranje je ozračja suradnje, motiviranje učenica na rad, usmjeravanje i pružanje podrške. U poticajnom i podržavajućem okruženju za koje, zajedno s učenicama, odabire i primjenjuje metode učenja i poučavanja koje učenicama najbolje odgovaraju, učiteljica/nastavnica potiče, podržava i usmjerava njihove aktivnosti.

Među brojnim metodama učenja i poučavanja koje potiču aktivno učenje, samostalnost i suradnju, upućujemo na nekolicinu njih koje mogu u najvećoj mjeri pridonijeti ostvarenju postavljenih ciljeva i očekivanja. Poseban naglasak stavljamo na izvanučioničku nastavu kao važan oblik provođenja ZAG-a jer povezivanjem sadržaja u školi i izvan škole nastava postaje učenicima zanimljivija i dobiva se cjelovitije iskustvo aktivnog građanstva. Izvanučionička nastava ostvaruje se u suradnji s akterima iz lokalne i šire zajednice.

1. Metode temeljene na suradnji

Suradničke metode podrazumijevaju timski rad, a obuhvaćaju i interaktivan pristup poučavanju (primjerice, diskusijama i debatama), kao i poticanje učenica na iskazivanja mišljenja i stavova te razvijanje vještina javnog govora i argumentiranja. Suradničke metode pridonose stvaranju demokratskog okruženja učenja i učenice stavljaju u središte procesa, a naglasak je na dijalogu, slušanju i uvažavanju mišljenja drugih.

- Barometar stavova. Učenice se postavljaju u prostoru u „barometar” prema stavu koji zauzimaju na skali od „slažem se” do „ne slažem se” na zadanu temu, a zatim raspravljaju o stavovima. Ovom metodom potičemo učenice na raspravu, potičemo ih da izraze i argumentiraju stav i čuju stavove drugih.
- Oluja ideja. Učenice nekoliko minuta navode i zapisuju ideje vezane za određeno konkretno pitanje/zadanu temu. Ova metoda koristi se za otvaranje rasprave i za prikupljanje što više „slobodnih” ideja, a važno je naglasiti da nema pogrešnih ideja – potiče se slobodno izražavanje i mašta.

- Mentalne mape. Vizualna tehnika kojom se polazi od središnje ključne ideje ili problema koji se dalje grana (razrađuje). Služi za organizaciju ideja ili podataka.
- Debata. Formalizirana, strukturirana i argumentirana rasprava na unaprijed zadanu tezu u kojoj se sučeljavaju dvije suprotstavljene strane (afirmacijska i negacijska) s točno definiranim zadatcima. Ovom metodom potičemo vještine argumentiranja, izražavanja, slušanja, razumijevanje različitih stavova, može se primijeniti na različite teme, a potiče kritičko promišljanje i razvoj socijalnih vještina.
- Metoda *city rally*. Učenice u manjim grupama istražuju određene lokacije po gradu, koje su povezane tematski. U unaprijed pripremljenim materijalima imaju kartu s lokacijama koje trebaju pronaći, tekst o samoj lokaciji, zadatke za pažljivije razgledavanje te pitanja za refleksiju o određenoj lokaciji ili cijeloj tematskoj jedinici.
- Rasprava. Učenice prema dogovorenim pravilima iznose suprotstavljena mišljenja o određenoj temi kako bi došle do zaključnog suda.
- Rangiranje. Metoda kojom potičemo diskusiju u malim grupama i odlučivanje u grupi tako da teme ili pojmove o kojima želimo diskutirati napišemo na kartice, a zatim ih učenice u grupama rangiraju po nekom kriteriju (važnost teme, interes, koliko znaju o temi i sl.). Ovom metodom postižemo dijalog u grupama, donošenje odluka u grupi, iznošenje vlastitog stava te potičemo raspravu.

2. Istraživački pristup

U okviru izvannastavne aktivnosti Građanski odgoj i obrazovanje učenice se želi potaknuti da do uvida o svojim zajednicama dođu istraživačkim

pristupom. Takav pristup omogućuje učenicama da u suradnji s drugima produbljuju znanje o temama koje ih zanimaju, da razumiju koncept donošenja odluka na temelju podataka kao i da na temelju svojih interesa za određene teme steknu osnovna znanja i vještine iz društvenih istraživanja.

Istraživački pristup podrazumijeva niz sustavnih i planskih koraka. Prvi korak u istraživačkom procesu prepoznavanje je i definiranje nekog istraživačkog problema te identificiranje istraživačkih pitanja na koja se istraživanjem želi odgovoriti. Učenice, primjerice, mogu kao problem izdvojiti vršnjačko nasilje i postaviti pitanje kako smanjiti nasilje u školi. U istraživačkom procesu identificiraju se i određene polazne pretpostavke koje se želi provjeriti. Temelj za to učenicama može biti i njihovo osobno iskustvo, ali i objavljene publikacije na tu temu. U sljedećoj fazi određuje se uzorak, odnosno tko će sve sudjelovati u istraživanju te se donosi odluka o istraživačkoj metodi koja je prikladna za prikupljanje podataka kojima se želi odgovoriti na postavljena pitanja. Te su metode anketa, intervju, fokusna grupa i opažanje. Izrađuju se zatim instrumenti za prikupljanje podataka poput upitnika i/ili protokola/vodiča za intervju. Učenice mogu i prikupljati tekstove iz medija, slikovne priloge ili pak različite dokumente. U primjeru vršnjačkog nasilja učenice se mogu odlučiti provesti intervju sa stručnim osobljem škole i učiteljicama/nastavnicama te mirovnim aktivistima i/ili provesti upitnik s učenicama o njihovim idejama za smanjivanje nasilja u školi. Slijedi prikupljanje brožanih i/ili verbalnih podataka te njihova obrada i interpretacija, a s ciljem boljeg razumijevanja određenog fenomena te izrade preporuka kako određeni problem riješiti. Tijekom cijelog istraživačkog procesa učenice se upućuje na etičke principe u provođenju istraživanja poput osiguravanja dobrovoljnog sudjelovanja u istraživanju te povjerljivosti prikupljenih podataka.

3. Metode simulacije i igranja uloga

Problemi života u zajednici te odnosi između pojedinaca i skupina proživljeni dramskim metodama postaju vrijedan oblik iskustvenog učenja. Učenice stavljamo u konkretne ili moguće situacije, a one u skladu sa svojim iskustvom ili razvojem razmišljaju o nekom sadržaju, zauzimaju stav ili iznalaze rješenje za neki problem.

- Igranje uloga. Ovom metodom imitira se neki problematični događaj ili situacija kako bi se bolje razumjela pozicija sudionika ovih događaja.
- Simulacija suđenja. Učenice preuzimaju uloge suca, branitelja, tužitelja, svjedoka, osumnjičenika i simuliraju događaje na sudu (moguće je provesti suđenje prema informacijama iz medija).
- Vrući stolac. Jedan igrač preuzima ulogu određenog lika, uživljava se u lik i odgovara na pitanja ostalih iz zadane uloge.
- Tunnel misli. Skupina učenica formira tunnel i obraća se liku koji prolazi kroz tunnel tako da imaju ulogu savjesti, preporuka, savjeta i slično.
- Prikaz/izvješće o događaju. Sudionici u malim skupinama igranjem uloga prikazuju neki izmišljeni ili stvarni događaj i pritom biraju način prikaza događaja (okrugli stol, reportažni prikaz, intervju ili scensko uprizorenje događaja).

4. Akcijske metode

Akcijske metode kao strategije aktivnog učenja bit su ZAG-a. Usmjerene su na djelovanje kojim želimo zagovarati neku ideju vrijednu za lokalnu zajednicu ili riješiti aktualan problem u zajednici. Podrazumijevaju širok spektar aktivnosti (sajmovi, izložbe, ankete, natječaji, novine, prezentacije, susreti s javnim osobama...) kojima je moguće razvijati različite vještine učenica kojima upućuju zainteresiranu javnost u probleme zajednice i predlažu načine rješavanja.

- Povezivanje s predstavnicima uprave na razini škole, mjesnih odbora, gradskih četvrti i Skupštine Grada kako bismo prikazali aktualni problem i sugerirali načine rješavanja.
- Metoda društvenih mreža metoda je zagovaranja neke ideje ili prikaza nekog problema u zajednici u komunikacijskom stilu društvenih mreža (tekstovne i vizualne objave, komentari, *lajkovi*, *emotikoni*).
- *Photovoice* je vizualna metoda kojom fotografijama ukazujemo na određeni problem u zajednici s ciljem utjecaja na donositelje odluka.
- Metoda informiranja i animiranja kojom se privlači pažnja javnosti i usmjerava na neki značajan problem stvaranjem medijske priče (može imati oblik letka, plakata, videa, slogana, *tweeta*, *bannera*, *hashtaga*...)
- Volonterski rad. Provođenje konkretnih akcija kojima prethodi upoznavanje problema i pažljiva priprema akcije. Tijekom rada vode se bilješke o provedenim aktivnostima.
- Pismo potpore. Učenice pisanim putem podržavaju one koji se nalaze u problematičnim situacijama, šalju im riječi ohrabrenja i solidarnosti.

E. PRAĆENJE I VREDNOVANJE

Svrha praćenja i vrednovanja u programu ZAG unaprijediti je učenje i poučavanje koje pridonosi napretku učenica u razvoju građanske kompetencije. Budući da su učenje i poučavanje isprepletene aktivnosti koje se međusobno uvjetuju, njihovo praćenje i vrednovanje dvosmjernan je i kolaborativan proces koji povezuje perspektivu učiteljice/nastavnice i perspektivu učenice. Cilj je toga procesa zajednički oblikovati okružje za učenje koje će biti izazovno, motivirajuće i podupiruće.

U procesu praćenja i vrednovanja učiteljica/nastavnica može upotrijebiti različite metode usmjerene vrednovanju za učenje koje se provodi kontinuirano tijekom učenja i poučavanja i na kraju određenog ciklusa aktivnosti. Te metode omogućuju učiteljici/nastavnici uvid na temelju kojega može oblikovati povratne informacije učenicama i time im pomoći unaprijediti svoje učenje. U isto vrijeme, na taj način učiteljica/nastavnica dolazi do povratnih informacija o vlastitom poučavanju, što joj omogućava unaprijediti vlastiti rad.

Samovrednovanje i vršnjačko vrednovanje kao oblici vrednovanja kao učenja stavljaju učenice u situaciju da, na temelju unaprijed određenih kriterija, procjenjuju vlastiti rad i rad drugih učenica. Takva aktivnost, s jedne strane, iziskuje od učenica da osvijeste kognitivna i motivacijska obilježja vlastitog procesa učenja te ih uči kako upravljati vlastitim učenjem odabirući prikladne strategije učenja. S druge pak strane, vrednovanje rada drugih učenica, provede li se na primjeren način, predstavlja jedan od oblika podrške drugima i osnažuje osjećaj povezanosti u zajedničkom poduhvatu.

Kada je riječ o vrednovanju naučenoga, ono u ZAG-u nema uobičajenu certifikacijsku i/ili selekcijsku funkciju, s obzirom na to da je ZAG izvannastavna aktivnost. Vrednovanjem naučenoga u tom se specifičnom

kontekstu pokušava procijeniti individualni napredak učenica i učenika, a tako dobivene informacije koriste se za unapređivanje učenja i poučavanja. Procjena napretka učenice ili učenika odnosi se na ključne aspekte građanske kompetencije koji su određeni odgojno-obrazovnim očekivanjima (razumijevanje pojmova i procesa, aktivno sudjelovanje, odgovornost, samostalnost, suradnja, komunikacija...).

Metode koje se mogu upotrijebiti u procesu vrednovanja brojne su, poput rubrika, različitih oblika razgovora, skala procjene i samoprocjene, učeničkih portfolija i dnevnika rada, izlaznih kartica. Uz manje preinake one podjednako dobro mogu poslužiti i za vrednovanje za učenje i za vrednovanje kao učenje, ali i za procjenu uspješnosti upotrijebljenih strategija poučavanja i njihovo unapređivanje.

Jedan od ključnih aspekata programa ZAG razvoj je građanske kompetencije tijekom procesa zajedničkog učenja koji uključuje uočavanje i razumijevanje problema u zajednici, oblikovanje mogućeg rješenja i provođenje aktivnosti koje pridonose rješenju problema. U tome procesu učenice, u suradnji s učiteljicom/nastavnicom, zajednički odabiru pojave i probleme kojima će se baviti i zajednički rade na osmišljavanju i oblikovanju aktivnosti. Stoga je i zajedničko samovrednovanje prirodni dio toga procesa. Vrlo je važno da ono bude tako organizirano da omogućuje učenicama da slobodno iznesu svoja iskustva, da ih usporede s iskustvima drugih te da oblikuju i rasprave prijedloge mogućih poboljšanja.

Tijekom jednogodišnje provedbe izvannastavne aktivnosti ZAG učenice će razviti određene aspekte građanske kompetencije koje je važno nastaviti i dalje nadograđivati. Tome mogu pripomoći i potvrde o sudjelovanju u izvannastavnoj aktivnosti koje škole mogu izdati svojim učenicama.